

традиції цей період має багато локальних варіантів назв: *клевчана неділя, русальна неділя, майова неділя*. Така синонімія є свідченням деградації прадавньої назви, яка замінюється численними синонімами:

На святій неділі / На білій березі, / Ей рано, рано, / На білій березі.

Сиділа русалка / Да питала літа... [2, с. 117].

Хрононіми часто отримують кольорову атрибуцію. Так передвеликодний тиждень називається *Білий тиждень*, середа на першому тижні посту – *Чорною* серединою, тиждень після Трійці – *Зеленим тижнем*, грозові дні – *грязними*.

Народні хрононіми можуть походити від назв споживаної в той або інший період їжі (*Масляна, Сирний тиждень, Калита*): «*На Калиту збираються дівки й печуть коржа ...*» (Зап. О. Ю. Чебанюк 17. IV. 2003 р. в с. Оташів Іванківського р-ну Київської обл. від М. О. Сапури, 1934 р. н.). Перший день Великому посту називається *Жилавим від пісних коржів – жилияників*, які готують цього дня. Народний за походженням хрононім на позначення Нового року за старим стилем *Щедрий вечір* дав назву для похідних від нього *Щедруха, Щедрівка, Щодрик, Щодри*.

Щедрівочка-добрівочка, не виспалася Марійочка,

Шовки ткала, кудрі пряла до батечка відсилала...

[3, с. 410].

Хрононім *Гоготуха, Гоготи* на позначення старого Нового року на Західному Поліссі походить від приспіву «го-го-го» у місцевих щедрівках. Для створення календарних народних хрононімів використовують також фітоніми (*Вербна, Шуткова, Бечкова неділя*). Народні хрононіми утворюються від тих ритуальних або побутових дій, які виконуються у певний період: хрононім на *Колодія* походить від ритуальної

гри «Колодій», *поливаний понеділок* – від обряду обливання дівчат водою, а *волочільний понеділок* – від *волочільне*, тобто ритуального обходу односельців на перший день Великодня.

В українському народному календарі збереглися хрононіми, які мають прадавнє міфологічне коріння: *Карачун, Керечун* – вечір напередодні Різдва (Закарпаття), *Рахманський* Великдень (Поділля), *Купала*.

На Івана Купального / Ходила відьма до Вального.

Ходила вона у вівторок, / Да видоїла коров сорок [1, с. 432].

Отже, можемо зробити висновок, що українські календарні хрононіми, якими позначаються різні часові відтинки річного кола, гетерогенні за походженням, мають різну за генезою семантику (міфологічну, язичницьку, християнську, народну) й численні способи творення. Специфіка процесу календарної хронімної номінації полягає в тому, що в народному календарі переважають хрононіми християнського походження, які заступили прадавні назви свят, сезонів, сакральних і профанних часових відтинків. Календарні одиниці українського народного календаря мають локальне побутування й діалектний характер.

1. Ігри та пісні / Упоряд. О. Дей. – К.: Наукова думка, 1963. – 669 с.

2. Календарно-обрядові пісні / Упоряд., вступ. стаття та примітки О. Ю. Чебанюк. – К.: Дніпро, 1987. – 392 с. 3. Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія трудового року / Упоряд. О. Дей. – К.: Наукова думка, 1965. – 803 с.

4. *Онищук А.* Народний календар у Зелениці Надвірнянського пов. (на Гуцульщині) / *А. Онищук* // Матеріали до української етнології. – 1912. – Т. XV. – С. 1–61. 5. Повесть врем'яних літ: Літопис (За Іпатський список) / Пер.

з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. – К.: Рад. письменник, 1990. – 558 с. 6. Прислів'я та приказки. Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М. Пазяк. – К.: Наукова думка, 1989. – 480 с. 7. *Срезневський І. І.* Матеріали для словаря древнерусского языка. – СПб., 1893. – Т. 1–3. – 1168 с. 8. *Шухевич В.* Гуцульщина. – Львів, 1908. – Т. 5. – 319 с.

Олена Юсікова

Особливості акцентування номінативних одиниць у діалектному тексті (на матеріалі гуцульської говірки села Богдан Рахівського району Закарпатської області)

Статтю присвячено розгляду ряду особливостей акцентування номінативних одиниць у діалектному тексті на матеріалі гуцульської говірки села Богдан Рахівського району Закарпатської області. Звернено увагу на те, що комунікативне у вираженні номінативних одиниць у діалектному тексті пов'язане з проблемою образного відтворення дійсності та особливостями світосприйняття мовця як носія говірки.

The article is devoted to the analysis of some peculiarities of accentuation of nominative units in a dialect text on the materials of Hutsulian dialect of the village Bohdan in Rakhiv district of Trans-Carpathian region. A special attention is paid to the fact, that communicative expression of nominative units in a dialect text is connected with the problem of image-bearing of reality and peculiarities of world-viewing of a native dialect speaker.

Діалектна мова, за визначенням П. Гриценка, є однією з двох основних форм (поряд з літературною мовою) існування національної мови [4, с. 150]. Кожна з її територіальних складових може бути співвіднесена з регіональними типами матеріальної і духовної культури, окремими етнографічними групами у межах цілісного етносу [3, с. 105]. Це співвіднесення відображене і в особливостях будови діалектних текстів та функціонування номінативних одиниць у їх структурі. Діалектний текст в усій багатоаспектності нині стає предметом особливої уваги не лише діалектологів, істориків мови, етнографів, а й психолінгвістів, філософів, як одиниця, що віддзеркалює позамовний глибинний світ людської особистості. Саме багатовекторність наукових підходів забезпечує «повноту відтворення тексту та позатекстових чинників» [1, с. 42].

Питання взаємозв'язків факторів мовлення і внутрішнього світу людини, її комунікативних завдань нині цікавить

багатьох учених, зокрема, вони поставлені у працях В. Конобродської [5, с. 9], В. Кононенка [6, с. 62–69], Д. Ужченка [9, с. 193–195] та ін. Багато уваги питанню виражальних можливостей народної мови приділив О. Потебня, який дослідив, зокрема, номінативні засоби образності у текстах народних пісень [8, с. 159–161]. Аналізу мовного аспекту виразного, образного відображення дійсності присвятили свої праці М. Коцюбинська [7], В. Ващенко [2] та ін.

Мета статті – прослідкувати на прикладі живого діалектного матеріалу деякі особливості комунікативного вираження номінативних одиниць у структурі діалектного тексту. Матеріалом послужили аудіо-записи діалектного мовлення, здійснені у селі Богдан Рахівського району Закарпатської області у 2010–2011 рр. Функціонування номінативних одиниць у структурі тексту проливає світло на внутрішній світ мовця як особистості. Так, номінативні особливості мовлення мешканки села Вечернюк Олени

Семенівни, 1945 року народження, відтворюють почуття і думки людини, що живе в гармонії з природою. Номени у діалектному тексті набувають особливої ваги, підпорядковані меті відтворення дійсності, наближеного до зорового сприйняття. Олена Семенівна є знахаркою, що від матері перейняла дар спілкування з силами природи, вона не лише пов'язує світ рослин з волею Божою, а й одухотворює їх. Змістово вагомих є переданий у мовленні зв'язок поколінь, коли інформатор робить екскурси в минуле і розповідає про матір, що навчила дочку знахарству. Образного відтворення у мовленні зазнають, перш за все, значимі для мовця об'єкти – рослини: це і кропива, і горіх, і женшень, і золотий вус, і дивовижна квітка – гірська цинторія, яку знахарю треба вміти розпізнавати. Інформатор використовує для називання таких об'єктів пестливу лексику, наприклад: *ме'ні шко'да го'родц'а 'це'го*. У реченнєвих конструкціях атрибутивні до акцентованих номінативних одиниць, вжиті у постпозиції, що увиразнює їхню функціональну значимість, наприклад: *г'рушка старо'давн'а, в обхват зі ст'іл, г'рушки 'добрі, 'дуже 'добре на 'серце, слив'ки ста'р'і, 'яблун'і ста'р'і, те'пер 'тоже од'на 'є ста'рен'ка ста'рен'ка*. Зди'ч'іле дерево старої груші у розповіді гуцулки набуває метафоричного осмислення: воно – символ непоказного добра (грушки – *ма'лен'кі, 'дик'і*), що «глибоко укорінене в землі». Кожна номінативна одиниця контекстуально набуває глибокого змісту. Так, образ груші, увиразнений розповіддю про те, як не хотіла господиня зрізати старе дерево і вважала за необхідне прочитати над ним молитву: *ми не з'найдем хто й'її са'див – по'паде ер'іх ве'ликий*. Глибокий зв'язок світу людей і світу оточуючої природи переданий у висловленні: *ми в ста'р'их* (що посадили дерево) *попро'сили прош'чен'а* (за намір зрізати дерево); *во'на са'ма по 'соб'і* (груша), *й'ак й'а по 'соб'і 'буде вми'рат'*. Через детальний опис зорових картин ситуації, риторичні питання, комунікативне акцентування номенів мовець наближає слухача до розуміння своїх думок і переживань, як наприклад, у тексті, де передана глибока віра у силу людської молитви: (про стару грушу, над якою прочитали молитву) *ко'ли ос'тан'ій 'корін' п'ід'р'изували, г'рушка о'так п'ідой'малас'а вв'ерх, так у'низ у'пала, нам ні'чо не по'вред'ила*; (про стару яблуню) *з 'мої сторо'ни 'родит', ну чо й'а 'буду об'р'изувати, й'ак во'на 'родит' 'яблун'і*.

Розглянемо деякі синтагматичні особливості комунікативного увиразнення номінативних одиниць у діалектному мовленні. Завданням образної номінації у текстах досліджуваної говірки підпорядкований ряд власне синтаксичних засобів. Один з яких – препозиційне вживання номінативних одиниць різних типів. Так, зокрема, у текстах-розповідях назви неживих об'єктів, що викликають особливий почуття у мовців або наділені властивостями живих істот, синтаксично виділені у препозицію. Залежно від своєї природи, комунікативної настанови і ситуації мовлення такі синтаксичні номінативні одиниці мають відмінні функції. Препозиційні номени через тенденцію наближення діалектного тексту до зорового сприйняття описуваних ситуацій виступають компонентами реми, що досить часто за допомогою парцеляції додатково акцентовані мовцем або представлені у структурі називних речень. Несуб'єктні актанти переводяться у такі позиції зі зміною формально-граматичного відмінка або, зберігаючи свою семантичну і формально-граматичну функції, акцентуються лише шляхом парцеляції. Препозиційні називні конструкції допомагають сконцентрувати увагу на предметі, про який іде мова, поставити його у центр повідомлення. Наведемо деякі приклади з говірки: *кар'тошку в'їрошчували /*

лен 'с'їйали / ко'лопні 'с'їйали...ка'пусту в'їрошчували / ка'пусту / кар'тошку / ко'лопні 'с'їйали. Препозиційне вживання об'єктної синтаксеми досить часто супроводжується парцеляцією: *золо'ти 'корен' / й'ак 'хочете / й'а вам дам 'ї подарок; з д'їт'ми / й'а не могу / й'а соб'ї неи могу пред'ставити / шо в'їн так м'їг робити; т'у пе'т'ен'у / там с'є воро'тило / т'у пе'т'ен'у во'на се наби'райе кріз' 'бердо; го'родину 'їсе са'дили / й'ак / пет'рушку / ци'бул'у; 'шили сороч'ки / рушни'ки / т'кали само'робне все 'було / ве'рети казали / ткали / снувалка / сну'їут нитки / так наби'райут т'у / 'бердо*. Наведемо приклади переведення об'єктної синтаксеми – назви живої істоти у синтаксичну позицію носія стану в називному реченні: *д'їти / троїе д'їток / неима шо вд'ївати; д'їти / од'їтис' нима 'ї шо; д'їти / одно куртки немає / троїе*. Препозиційне функціонування об'єктних синтаксем пов'язане зі зміною їх відмінкової форми непрямого відмінка на називний, наприклад: *та й'а'к'ї ст'рави готували / ку'леш'ї на куку'руз'ан'ї му'ц'ї / б'рин'з'а / 'масло / моло'ко / ка'пуста; ну й'а'кий 'од'аг но'сили / но'сили 'од'аг по'дайн'ому / сер'дак / ко'жу'хи / сороч'ки виши'вали / посто'ли; кап'ц'ур / 'капец' / пос'т'іл / та'ка 'ї нас 'була 'обу'ї*. Актанти, що відносяться до теми повідомлення, виступають у ролі вставних компонентів, наприклад: *а ст'рави / пше'ни'ц'у / ну й'а'к'ї те'пер ст'рави / вс'о понакла'даїт / де шо раз 'їе / ну й'ак мош ка'зати; 'ї нас 'кажут' 'файермур / ну так а'би 'дерева не 'було / бо там де 'ватра го'р'ит / а'би не 'було 'дерева... / а в'їт'ак кла'д'ут' т'у 'тег'лу*.

Отже, спостереження над діалектними текстами показують, що мовці при описі ситуацій і певних реалій для комунікативного увиразнення синтаксичних номенів використовують засіб їх препозиційного вживання, для передачі думки послугуються формально-граматичними називними реченнями, у центрі яких функціонують предикати станової семантики. Спостерігаємо обмеженість конструкцій з номінативними субстантивними компонентами контекстуальної теми. Тяжіння субстантивних компонентів до позиції реми або застосування парцеляції як проміжного етапу до переведення їх у рему є превалюючими тенденціями.

1. Бріцина О. Ю. Чи є «фальшовані банкноти» в науковому обігу? / О. Ю. Бріцина // Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі: [Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції до 100-річчя професора Федота Трохимовича Жилка; [відп. ред. і автор передмови П. Ю. Гриценко; ред. кол.: П. Ю. Гриценко, В. М. Брицин, Л. В. Дика та ін.] – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 224 с.
2. Ващенко В. С. Стилістичні явища в українській мові / В. С. Ващенко. – Ч. 1. – Харків: Вид-во ХДУ, 1958. – 228 с.
3. Гриценко П. Ю. Говір / П. Ю. Гриценко // Енциклопедія «Українська мова» [відп. ред. П. Ю. Гриценко; ред. кол. В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін.] – К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
4. Гриценко П. Ю. Діалект / П. Ю. Гриценко // Енциклопедія «Українська мова» [відп. ред. П. Ю. Гриценко; ред. кол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін.] – К.: Вид-во «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана», 2004. – 824 с.
5. Конобродська В. Л. Українська етнолінгвістика на шляху пошуку (Замість передмови) / В. Л. Конобродська // Етнолінгвістичні студії: [Збірник наукових праць; [відп. ред. П. Ю. Гриценко; ред. кол.: П. Ю. Гриценко, В. Л. Конобродська, С. Я. Єрмоленко та ін.] – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, – 2007. – 206 с.
6. Кононенко В. І. Мова і народна культура / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 62–69.
7. Коцюбинська М. Х. Образне слово в літературному творі. Питання теорії художніх тропів / М. Х. Коцюбинська. – К.: АН УРСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, 1960. – 188 с.
8. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – [3-е изд.] – Харьков: Типография «Мирный труд», 1913. – 226 с.
9. Ужченко Д. В. Колоративні символи-концепти у східнослов'янській фразеології / Д. В. Ужченко // Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі: [Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції до 100-річчя професора Федота Трохимовича Жилка; [відп. ред. і автор передмови П. Ю. Гриценко; ред. кол.: П. Ю. Гриценко, В. М. Брицин, Л. В. Дика та ін.] – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 224 с.